

Viipuri kartoissa

Jussi Iltanen:

Viipurin historiallinen kartasto. Kaupungin vaiheet keskiajalta nykypäivään. Karttakeskus 2017. 176 s. ISBN 978-952-266-5041.

Viipurista on kirjoitettu paljon, mutta ei ennen mitään tällaista! Maantieteilijä Jussi Iltanen tarjoilee noin 150 erilaisen kartan avulla hienon aikamatkan Viipurin kaupungin ja sen lähiympäristön historiaan linnan rakentamisesta 1290-luvulta vuoteen 2017. Tuloksena on verratton tietokirja, jossa lukija johdatellaan erikoislaatuisten kaupungin historiaan karttamateriaalin avulla. Eikä vain yleis- ja asemakaavojen historiaan vaan myös asutus- ja väestöhistoriaan, maankäytön historiaan, liikenneinfrastruktuurin historiaan, linnoittamisen historiaan, sota-historiaan ja matkailun historiaan.

Iltanen kirjoittaa hyvin ja ytimekkäästi sortumatta mutkikkaille Viipurin historian sivupoluille. Tekijä on valinnut esitystavakseen niukan faktaperusteisen metodin, jossa ei ole pyritty uuden tutkimustiedon tai tulkin-tojen esilletuomiseen. Sen sijaan Iltanen on halunnut tuoda spatiaalisen näkökulman kaupungin historiaan, mikä onkin ollut onnistunut valinta. Tässä suhteessa Iltasen metodi on lähellä arkkitehti Petri Neuvosta, jonka Viipurin rakennusperintöä käsittelevät teokset ovat avanneet myös historioitsijoille uusia näkökulmia kaupungin menneisyyteen. Neuvonen väitteli tohtoriksi Aalto-yliopiston arkkitehtuurin laitokselta marraskuussa 2017 tutkimuksellaan *Linnoituksesta historialliseksi muistomerkiksi: Viipurin vanhakaupunki 1856–1939*.

Kaikista Suomen kaupungeista Viipuri onkin kenties mielenkiintoisin ja jännittävin. Tämä johtuu sen asemasta rajakaupunkina, jonka isäntinä ovat vuoron perään olleet ruotsalaiset, venäläiset ja suomalaiset. Ruotsalaista kautta kesti noin 400 vuotta (1290–1710), venäläistä reilut 200 vuotta (1710–1917), suomalaista 25 vuotta (1917–1940/1941–1944) ja toista (neuvostoliittolais-)venäläistä pian 75 vuotta (1944–). Kukin isäntä on jättänyt kaupunkiin omat jälkensä, minkä lisäksi sodat, piiritykset ja tulipalot ovat dramaattisesti runnelleet kaupunkia. Toisaalta ne ovat myös tarjonneet tilaisuuden kehittää kaupungin asemakaavaa ja uudistaa esimerkiksi julkisten rakennusten sijoittelua.

Ruotsalaisen kauden tunnuksina on pidettävä Viipurin linnaa, muureilla ympäröityä Linnoituksen kaupunginosaa ja sen itäpuolelle 1500-luvun jälkipuoliskolla rakennettua Vallin bastionilinnosuosaa. Ruotsin 1600-luvun yhtenäiskulttuurissa vanhojen keskiaikaisten kaupunkien sokkeloiset asemakaavat pyrittiin reguloimaan eli pakottamaan ruutuasemakaavaan. Olof Gangiuksen vuonna 1637 laatimassa Viipurin ensimmäisessä asemakaavakartassa näkyy kaupungin keskiaikainen rakenne vielä hyvin. Regulointi toteutettiin vuoden 1652 kaupunkipalon jälkeen, ja se perustui vuosina 1640 ja 1642 laadittuihin suunnitelmiin, jotka Iltanen esittelee lukijalle. Regulointi ei kuitenkaan ulottunut kortteleiden sisäpuolelle.

Vuodesta 1710 lähtien Viipuri kuului Venäjään, ja siitä tuli pääkaupunki Pietarin tärkeä luoteinen etuvastus. Venäläisen 1700-luvun Viipurin tunnuksena on pidettävä juuri ennen hattujen sotaa 1740 valmistunutta Pyhän Annan kruunua (*Kronverk Sankt Annae*) eli linnan länsipuolelle rakennettua massiivista bastionilinnostusta. 1990-luvulla linnoituksen vallihaudoissa oli tenniskenttiä ja kioskeja. Nyttemmin ne on purettu, ja alue on saanut suojelustatuksen.

Iltanen ei erityisemmin korosta venäläisen Viipurin militaarista luonnetta, vaikka armeija dominoi Pyhän Annan kruunun lisäksi myös Linnoituksen ja Vallin kaupunginosia. Jälkimmäinen oli kokonaan varattu armeijalle ja tykistölle, ja edellisessäkin oli useita kasarmeja ja muun muassa suuri tykistövarikko eli arsenaali, joka näkyy vielä vuonna 1820 laaditussa Viipurin rakennuskantakartassa.

Venäjän armeijan läsnäolo näkyi ja tuntui kaupungissa vuoteen 1918 saakka, kuten Krimin sodan jälkeen rakennettu Patterinmäen linnoitusalue, Papulan kasarmit, Pyhän Annan kruunu ja kaupungin keskustan suuret Paavali I:n aikana rakennetut kasarmit kiistattomasti osoittavat. Iltanen onkin ansiokkaasti esitellyt Patterinmäen linnoittamista ja kasarmialueiden laajentamista Suomen arkistolaitoksessa säilytettävällä Venäjän armeijan karttamateriaalilla. Osa aineistosta on hankittu kopioina Venäjän Merisotalaivaston arkistosta (RGAVMF) Pietarista.

Viipuri suomalaistui nopeasti 1800-luvun jälkipuoliskolla sen jälkeen, kun Saimaan kanava oli avattu 1856, kaupungin muuri purettu 1860-luvulla ja rautatie Hel-

singistä Pietariin otettu käyttöön 1870. Uudet esikaupungit kaupungin itä-, länsi- ja pohjoispuolilla vetivät teollisuuden ja liikenteen palvelukseen pyrkivää väestöä. Iltasen laatimat väestödiagrammit osoittavat vastaansanomattomasti sen, kuinka muiden kieliryhmien edustus supistui suomalaisten kustannuksella. Tässä mielessä voisi olla perusteltua väittää kaupungin suomalaisvaiheen alkaneen jo 1870–1880-luvulla.

Iltanen esittelee 1920- ja 1930-luvuilla Otto-livari Meurmanin laatimia Viipurin yleiskaava- ja asemakaavakarttoja, jotka ohjasivat muun muassa esikaupunkien rakentamista talvisodan syttymiseen saakka. Kaupungissa herättiin tällöin myös vanhojen rakennusten suojeluun. Merkittävin uhka oli kohdistunut Pyöreään Torniin, joka jo tehdystä purkupäätöksestä huolimatta päätettiin säilyttää ja remontoida ravintolaksi. Puistot ja muut julkiset tilat kukoistivat 1930-luvun Viipurissa, ja kaupunki veti puoleensa turisteja niin koti- kuin ulkomailta. Tarvittiin lisää majoituskapasiteettia ja matkailijoille kaupunkikarttoja. Vuonna 1937 Viipurista julkaistiin matkaopas kaupunkikarttoineen peräti seitsemällä eri kielellä!

Paljon tutkimusta osakseen saaneet talvi- ja jatkosodan tapahtumat Iltanen käsittelee riittävällä tarkkuudella. Kaupungin itäiset esikaupungit olivat käytännössä kokonaan tuhoutuneet ja keskustassakin oli runsaasti vahingoittunutta rakennuskantaa. Vesi-, viemäri- ja sähköverkot olivat katkenneet. Iltanen esittelee Uno Ullbergin, Juhani Viistein ja Otto-livari Meurmanin vuosina 1941 ja 1942 laatimia kiinnostavia asemakaavakarttasuunnitelmia, joissa kaavailtiin radikaalejakin muutoksia vanhaan keskusta-

Jatkosodan jälkeen elämä Neuvostoliitolle siirtyneessä rauniokaupungissa oli ankeaa, mutta vähitellen infrastruktuuri saatiin kuntoon, ja maankäyttöä ja rakentamista ohjanneet asemakaavat (1950, 1953) vahvistettua. Moniin entisiin viranomaisrakennuksiin asettui vastaava venäläinen viranomainen, kuten esimerkiksi maakunta-arkistoon, postiin ja paloasemalle. Neuvosto-Viipurin laajentuminen vanhoille suomalaisille esikaupunkialueille käynnistyi vasta 1960-luvulla. Neuvostokauden kuvaamisessa Iltanen on saanut merkittävää apua Yuri Shikalovin ja Tapio Hämysen kirjasta *Viipurin kadotetut vuodet 1940–1990* (2013).

Suomalaisten matkailu Viipuriin tuli mahdolliseksi 1950-luvun lopulla. Monia veti nostalgia ja kaipuu vanhaan kotikaupunkiin, joillain oli poliittisia motiiveja ja useita kiinnosti vain nähdä, millaista elämä oli syrjäisessä neuvostokaupungissa. Karttoja ei ollut saatavissa, sillä rajavyöhykkeellä sijainneesta kaupungista ei sellaisia saanut tehdä. Ensimmäinen ylimalkainen Viipurin matkailijakartta julkaistiinkin suomalaisen matkaoppaan liitteenä 1977 ja ensimmäinen venäläinen matkailijakartta vasta neuvostoajan lopulla. Iltanen tuo hienosti esiin tämänkin karttaevoluution, jonka päätepisteenä

voitaneen pitää vuonna 1993 julkaistua suomenkielistä mutta Venäjällä valmistettua matkaopasta *Sellainen on Viipuri*, jossa oli moniosainen kaupunkikartta.

Jussi Iltasen *Viipurin historiallinen kartasto* on tärkeä lisä kaupunkia käsittelevään kirjallisuuteen. Kannattaa kiinnittää huomiota siihen, että tekijä hallitsee poikkeuksellisen pitkän historiallisen aikajänteen ja nostaa monipuolisesti esiin Viipurin kehitykseen vaikuttaneita keskeisimpiä kartta-aineistoja. Kun Iltanen on teoksen ainoa kirjoittaja, kirjan rakenne pysyy hyvin kasassa. Kuvankäsittely ja painojälki ovat pääsääntöisesti erinomaisia ja houkuttelevat lukijaa tämän tästä ottamaan suurennuslasin esiin lisätietoja hankkimiseksi.

Jyrki Paaskoski, dosentti
Helsingin yliopisto